

**„ARCHEOLOGIA UNIWERSYTECKA W POZNANIU.
JEJ WCZORAJ I DZIŚ”.
OBRZYCKO, 2–3 LIPCA 2009 R.
SPRAWOZDANIE Z KONFERENCJI ZORGANIZOWANEJ PRZEZ
INSTYTUT PRAHISTORII UNIWERSYTETU
IM. ADAMA MICKIEWICZA W POZNANIU**

Konferencja Jubileuszowa Instytutu Prahistorii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu pt. *Archeologia Uniwersytecka w Poznaniu. Jej wczoraj i dziś*, odbyła się w dniach od 2 do 3 lipca 2009 r. w Domu Pracy Twórczej w Obrzycku pod Poznaniem. Miała na celu uczczenie 90-lecie istnienia archeologii uniwersyteckiej w Poznaniu (ryc. 1). Instytut Prahistorii należy bowiem do najstarszych jednostek naukowych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, powołanych do życia w momencie powstania tej uczelni w 1919 r. (określanej początkowo jako Wszechnica Piastowska). Od tego czasu (30 stycznia 1919 r.) jednostka kilkakrotnie zmieniała nazwę (Instytut, Zakład, Katedra). Pierwszym jej dyrektorem był współzałożyciel Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, prof. dr hab. Józef Kostrzewski. Od momentu swego powstania Instytut prowadził rozległą działalność naukowo-badawczą i dydaktyczną. Wychowankowie Instytutu odegrali bardzo istotną rolę w życiu naukowym i w organizacji polskiej prahistorii, zyskując dlań wysoką pozycję ogólnoswiatową. Wśród absolwentów znajdują się liczni profesorowie o wysokim autorytecie naukowym, członkowie wielu krajowych i zagranicznych towarzystw i organizacji naukowych (ryc. 2).

Uroczystego otwarcia konferencji dokonał JM Rektor UAM prof. dr hab. Bronisław Marciniak. Następnie głos zabrała dziekan Wydziału Historycznego prof. dr hab. Hanna Kóčka-Krenz. Uczestnicy konferencji mieli przyjemność wysłuchać referatu prof. dr hab. Aleksandry Cofty-Broniewskiej, osoby wielce zasłużonej dla archeologii uniwersyteckiej w Poznaniu.

Następnie licznie zgromadzeni goście złożyli na ręce dyrektora Instytutu Prahistorii UAM prof. D. Minty-Tworzowskiej gratulacje z okazji Jubileuszu oraz odczytano listy gratulacyjne, które zostały przesłane drogą pocztową. Życzenia złożyli m.in.: prof. J. Ostoja-Zagórski – prorektor Uniwersytetu w Bydgoszczy, prof. K. Lewartowski – dyrektor Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, prof. B. Gediga IAiE PAN Oddział we Wrocławiu, dr inż. J. Kamola – wicedyrektor IAiE PAN w Warszawie, prof. M. Kobusiewicz – IAiE PAN Oddział w Poznaniu, prof. A. Kokowski – dyrektor Instytutu Archeologii UMCS w Lublinie, A. Starzyński – Wojewódzki Konserwator

Ryc. 1. Prezydium konferencji

(od lewej: prof. dr hab. D. Minta-Tworzowska, prof. dr hab. A. Cofta-Broniewska, prof. dr hab. B. Marciniak, prof. dr hab. H. Kóćka-Krenz, prof. dr hab. A. Kokowski)

Ryc. 2. Uczestnicy konferencji

Ochrony Zabytków, prof. M. Szmyt – dyrektor Muzeum Archeologicznego w Poznaniu, dyrektorzy instytutów Wydziału Historycznego UAM: prof. K. Iłski – dyrektor Instytutu Historii, prof. T. Żuchowski – dyrektor Instytutu Historii Sztuki, prof. D. Penkala-Gawęcka – wicedyrektor Instytutu Etnologii i Antropologii Kulturowej, prof. K. Pietkiewicz – dyrektor Instytutu Wschodniego, dr J. Humięcka-Jakubowska – zastępca kierownika Katedry Muzykologii, prof. A. Pałubicka z Instytutu Filozofii UAM.

Tę część zakończył referat inauguracyjny wygłoszony przez Danutę Mintę-Tworzowską oraz Włodzimierza Rączkowskiego pt. *Archeologia uniwersytecka w Poznaniu*. Autorzy w żywy sposób ukazali bardzo bogatą historię Instytutu, nie roszcząc sobie pretensji do wyczerpania tematu. Na zakończenie swego wystąpienia zawarli przesłanie, że nie sama przeszłość jest istotna, ale fakt, co ona znaczy dla nas, pamięć o niej i dla niej.

Konferencja stanowiła próbę ukazania osiągnięć archeologii uniwersyteckiej w Poznaniu, począwszy od pierwszych lat 20-lecia międzywojennego XX w., czasu budowy od podstaw uniwersyteckiej placówki archeologicznej w ramach ogólnopolskiej organizacji tej dyscypliny nauki, poprzez lata 30. XX w., na które przypadają znaczące intensywne badania terenowe, głównie studia: nad neolitem, nad problemem etnogenezy Słowian oraz nad genezą państwa polskiego. Prowadzono wówczas prace wykopaliskowe, m.in. w Biskupinie, Poznaniu czy Gnieźnie. Najważniejszy jednak okres w dziejach Instytutu to lata powojenne. To właśnie w Instytucie Prahistorii powstał pomysł – autorstwa W. Hensla – przygotowania obchodów tysiąclecia polskiej państwowości, realizowany przez wieloletnią akcję milenijną, którą koordynowało Kierownictwo Badań nad Początkami Państwa Polskiego.

Jednak zintensyfikowanie działalności naukowo-badawczej, dydaktycznej i organizacyjnej w ramach archeologii uniwersyteckiej w Poznaniu zaczęło się po roku 1966. Wtedy to zaczęto poszerzać zakres tematyczny i przestrzenny podejmowanych badań – oprócz tradycyjnie badanego regionu Kujaw i Wielkopolski objęto nimi również Pomorze Środkowe. Wkrótce Kujawy i Pomorze Środkowe stały się terenem, na którym Instytut zajął pozycję dominującą. Intensywny rozwój naukowy Instytutu trwa do dziś. Realizowana jest problematyka pradziejów Polski i powszechnych, poszerzane są obszary zainteresowań choćby o początki państwa Piastów i badania archeologiczne w Poznaniu, teorię i metodologię archeologii, problematykę archeologii orientalnej i antycznej, zagadnienia pogranicza cywilizacyjnego między Europą Zachodnią a Wschodnią czy archeologii nowożytnej, w tym badań nad cystersami. Wszystkie te problemy i zagadnienia znalazły swoje miejsce w poszczególnych wystąpieniach naukowych.

Wpierw wystąpienia były poświęcone sztandarowym badaniom Instytutu, które były i są dotychczas wizytówką Instytutu Prahistorii, a mianowicie badania osadnicze mikroregionalne na Kujawach, Pomorzu, badania w Wielkopolsce i w Poznaniu – na Ostrowie Tumskim oraz studia nad teorią i metodologią archeologii. W dniu 2 lipca 2009 r. wygłoszono następujące referaty o charakterze naukowo-problemowym:

1) Aleksander Koško, *Od warciańskiego matecznika ku archeologii pogranicza Wschodu i Zachodu Europy. Poznańska archeologia uniwersytecka wobec inspiracji rozwojowych III Rzeczypospolitej*

2) Henryk Machajewski, *Problematyka pomorzoznawcza w badaniach Instytutu Prahistorii UAM*

3) Hanna Kóčka-Krenz, *Archeolodzy Uniwersytetu Poznańskiego w badaniach na Ostrowie Tumskim w Poznaniu*

4) Danuta Minta-Tworzowska, Magdalena Chrapek, Michał Pawleta, *Teoria i metodologia archeologii na Uniwersytecie w Poznaniu – dlaczego właśnie tu?*

Kolejne wystąpienia poświęcone były archeologii klasycznej, a także orientalnej i antycznej, jej rozwojowi na UAM. Ta dziedzina archeologii zaczęła dynamicznie się rozwijać na UAM zwłaszcza w ostatnich latach. Wygłoszono następujące referaty:

1) Andrzej Ćwiek, Rafał Koliński, Marta Sankiewicz, *Archeologia orientalna na UAM – wczoraj i dziś*

2) Ewa Bugaj, *Archeologia klasyczna na Uniwersytecie w Poznaniu i konteksty jej powoływania*

3) Arkadiusz Marciniak, Arkadiusz Klimowicz, *Archeologia pradziejowa wschodniego Śródziemnomorza w Poznaniu*

4) Michał Krueger, *Archeologia zachodniego Śródziemnomorza w Poznaniu – stan i perspektywy badań.*

Ważną jednostką Instytutu Prahistorii jest Biblioteka o charakterze naukowym. Nie zabrakło więc wystąpienia pracowników tejże jednostki. Jej księgozbiór i jego wartość naukowa, a także inicjatywy podejmowane przez pracowników są imponujące. Wystąpienie wygłoszone zostało przez Małgorzatę Hojny, Lucynę Leśniak, Barbarę Stolpiak, Jolanę Walkiewicz, a zatytułowane zostało: *Biblioteka Instytutu Prahistorii – wczoraj i dziś.*

Na Konferencji również Koło Naukowe Studentów Archeologii przedstawiło ważne osiągnięcia na przestrzeni dziesiątków lat, skupiając się na ostatnim okresie działalności. Uczynili to Dąbrówka Stępniewska i Przemysław Kujawiński w wystąpieniu pt. *Sztafeta pokoleń: członkowie Koła Naukowego Studentów Archeologii w archeologii polskiej.*

W dniu 3 lipca kontynuowano obrady. Skupiono się na osiągnięciach archeologii uniwersyteckiej w Poznaniu: *wczoraj i dziś*, w zakresie epoki brązu i wczesnej epoki żelaza, okresu wpływów rzymskich, wczesnego średniowiecza na Pomorzu oraz późnego średniowiecza – opactwa pocysterskiego w Bierzwniku. Wystąpienia rozpoczął referat:

1) Maciej Kaczmarek, *Poznańska szkoła archeologiczna Józefa Kostrzewskiego w studiach nad epoką brązu i wczesną epoką żelaza*

2) Janusz Czebreszuk, *Spółczesność epoki brązu w Europie*

3) Łukasz Pospieszny, Mateusz Jaeger, *Profesora Józefa Kostrzewskiego badania kurhanów starszobronzowych. Przyczynek do dyskusji nad aktualnym stanem wiedzy o kulturze mogiłowej w Wielkopolsce*

4) Marcin Maciejewski, *Kaliszanki na nowo odkrywane. Z badań nad depozytami epoki brązu i wczesnej epoki żelaza w Wielkopolsce*

5) Andrzej Michałowski, *Nowe prądy badawcze nad młodszym okresem przedrzymskim w Wielkopolsce*

6) Dobrochna Jankowska, *Początki działalności Katedry Archeologii na Pomorzu Środkowym. Akcja weryfikacji grodzisk*

7) Barbara Stolpiak, *Opactwo pocysterskie w Bierzwniku, woj. zachodniopomorskie – badania archeologiczno-architektoniczne.*

Ośrodek uniwersytecki w Poznaniu słynie z innowacji metodycznych, dlatego nie mogło zabraknąć wystąpień z tego zakresu. Przygotowali je:

1) Józef Bednarczyk, *Doświadczenia archeologii uniwersyteckiej w Poznaniu na dużych inwestycjach*

2) Włodzimierz Rączkowski, *Zmagania z mentalnością: o metodach nieinwazyjnych w poznańskiej archeologii uniwersyteckiej*

3) Marcin Szydłowski, *Badania powierzchniowe prowadzone przez Instytut Prahistorii w Wielkopolsce w połączeniu z ich najnowszymi wynikami.*

Na podstawie przedstawionych referatów można stwierdzić, że w czasie minionych blisko 80 lat istnienia Instytutu problematyka badawcza IP została wzbogacona i odnośnie do zakresu zagadnień i wzrostem poziomu merytorycznego, a także uległa pewnym zmianom preferencji w kwestii studiów i rozwiązywanych problemów badawczych. W latach międzywojennych w sferze głównych zainteresowań znajdował się problem etnogenezy Słowian oraz studia nad wczesnopiastowskimi ośrodkami grodowymi Wielkopolski. Od roku 1948 do połowy lat 60. XX w., w związku z ogólnopolską akcją przygotowywania obchodów 1000-lecia państwowości polskiej (której inicjatorem był właśnie Instytut Prahistorii UAM), punkt ciężkości wszelkich działań naukowych został przeniesiony na problematykę genezy i rozwoju państwa Piastów. W latach następnych profil problematyki badawczej Instytutu uległ istotnej zmianie poprzez skoncentrowanie uwagi na okresach pradziejowych, zwłaszcza na epoce kamienia i schyłku starożytności. Nie można też pominąć inspirującej roli Instytutu w rozwoju różnych kierunków badań w skali ogólnopolskiej, dotyczących m.in. podstaw metodyczno-metodologicznych oraz elementów teorii społecznej. Także idei badań interdyscyplinarnych (bioarcheologicznych, petroarcheologicznych, archeometrycznych, archeozoologicznych itp.), przekrojowych badań angażujących nowoczesne osiągnięcia i metody *archaeological science*, nieinwazyjnych metod archeologii, w tym tzw. archeologii lotniczej. Specyfiką Instytutu jest faktyczne uprawianie archeologii powszechnej, nieograniczonej współczesnymi granicami i barierami administracyjnymi. Instytut realizuje szeroki program różnorodnej współpracy międzynarodowej z ośrodkami archeologicznymi Europy i Azji. Współpraca ta obejmuje nawet wspólne przedsięwzięcia badawczo-edytorskie (czasopismo „Baltic-Pontic Studies”). Kierunki badań w obrębie Instytutu są zróżnicowane pod różnymi względami. Bezpośrednio, jako przestrzeń inicjatyw terenowych, w zasięgu Instytutu znajduje się wschodnia część Nizy Środkowoeuropejskiego, pośrednio zaś, w warstwie

ujęć analityczno-syntetyzujących, strefa pogranicza wschodu i zachodu Europy (od Skandynawii po Morze Czarne). Badania terenowe prowadzone przez Instytut obejmują Kujawy, Wielkopolskę, Pomorze, a ostatnio Ukrainę i Turcję. Stąd stanowią one między innymi przyczynek do tematyki dotyczącej związków kulturowych strefy śródziemnomorskiej z Europą Środkową, a także niektórych aspektów archeologii wybranych obszarów pozaeuropejskich.

Obecnie Instytut realizuje jeszcze kilka istotnych tematów badawczych. Są to badania nad kulturami i społecznościami prowincjonalno-rzymskimi. W tym zakresie zwłaszcza ważne były studia i badania na Pomorzu kierowane jeszcze przez prof. Jana Żaka i zespół pracowników. Dały one wiele nowych informacji, a ostatnio poszerzyły tę bazę odkrycia w ramach programu badań ratowniczych budowy autostrad.

Od lat pracownicy Instytutu uczestniczą w programie badania architektury obiektów pocysterskich, zwłaszcza w badaniach prowadzonych od wielu sezonów w Bierzwniku. Osiągnięciem tych badań jest określenie rozplanowania kościoła, wirydarza, a także pozostałych zabudowań kompleksu klasztornego. Odkryto także budynek gospodarczy. Całe założenie datowane jest na XIII do XVI w.

Interesującym problemem badawczym Instytutu w ciągu ostatnich 10 lat stał się znów Ostrów Tumski w Poznaniu. Pierwsze badania archeologiczne na Ostrowie Tumskim w Poznaniu, przy kościele Najświętszej Marii Panny, zostały podjęte w 1938 r. Dotychczasowe rozpoznanie terenowe pozwala sądzić, że obszar kościoła NM Panny i jego najbliższe otoczenie kryje pozostałości zespołu sakralno-pałacowego, o charakterze podobnym do założeń znanych z Ostrowa Lednickiego, Giecza, Płocka czy Przemysła.

Kolejny ważny problem rozwiązywany przez pracowników Instytutu to poznanie epoki brązu w Wielkopolsce. Problematyka ta jest rozważana w aspekcie procesów osadnictwa, a obecnie podjęto próbę modelowego ujęcia dynamiki przemian struktur społecznych w początkach epoki brązu na Niżu Środkowoeuropejskim. Ten drugi aspekt był możliwy poprzez wykopaliska w ramach osady w Bruszczewie. Od 1999 r. był to projekt międzynarodowy, realizowany wspólnie przez Instytut Prahistorii UAM i Otto-Friedrich-Universität w Bambergu, przy współpracy Muzeum Archeologicznego w Poznaniu i aktywnym wsparciu władz samorządowych w Śmiglu i Kościanie. Interdyscyplinarne badania stworzyły odpowiednią bazę do prezentacji modelu.

Istotnym programem badawczym, zapoczątkowanym przez prof. J. Żaka i rozwijanym do dziś, są studia nad podstawami teoretycznymi i metodologicznymi badań archeologicznych. Instytut Prahistorii jako jedyny w Polsce ośrodek uniwersytecki realizuje szeroko zakrojone studia nad problematyką teoretyczną i metodologiczną archeologii i prahistorii. Problematyka ta jest kontynuowana w ramach kilku nurtów w Instytucie: archeologii teoretycznej (refleksja nad źródłem, nad klasyfikacją i typologią oraz procedurami badawczymi archeologii), archeozoologii z tafonomią, archeologii lotniczej, która ostatnio jest bardzo doceniana w środowisku archeologów. Przedmiotem zainteresowań pracowników Instytutu są również problemy konserwatorstwa, muzealnictwa i ochrony dziedzictwa archeologicznego.

Od kilku lat pracownicy Instytutu zapoczątkowali studia nad problematyką archeologii antycznej i orientalnej. Stanowi to nowy, obiecujący nurt w badaniach naukowych Instytutu. Z tego zakresu realizowane są studia porównawcze, dotyczące głównie cywilizacji śródziemnomorskiej: greckiej, rzymskiej, egipskiej i krajów bliskowschodnich. Pracownicy IP uczestniczą w ekspedycjach wykopaliskowych na tym terenie w ramach umów krajowych (np. z Instytutem Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, z Muzeum Archeologicznym w Poznaniu, z IAIe PAN) czy międzynarodowych.

Instytut Prahistorii prowadzi też bardzo różnorodną działalność dydaktyczną. Na zaproszenie Instytutu goszczą w Poznaniu naukowcy z zagranicy, co umożliwia zarówno pracownikom, jak i studentom zapoznanie się z osiągnięciami archeologów z innych ośrodków.

Instytut Prahistorii był także organizatorem lub współorganizatorem wielu bardzo istotnych dla środowisk archeologów (polskich i zagranicznych) konferencji naukowych, które odbywały się w samym Poznaniu, jak i poza nim. W ostatnich latach były to m.in. następujące konferencje: *Biskupin... i co dalej?*, *Zdjęcia lotnicze w polskiej archeologii*, *The Northeast Frontier of Bell Beakers*, *Społeczności myśliwsko-zbierackie środkowego holocenu na obszarze Cis-Bajkalskiej Syberii*, *Aerial Archaeology – Developing Future Practice*, *Time, Space and the Evidence of Experience. Interdisciplinary Approaches to the Past*, *Archeologia – Paradygmat – Pamięć*, *Archaeologies East – Archaeologies West* *Connecting Theory and Practice across Europe* i inne.

Bardzo aktywnie w działalność Instytutu Prahistorii angażują się jego studenci. Wystarczy chociażby wspomnieć dynamicznie rozwijające się Koło Naukowe Studentów Archeologii, które oprócz mniejszych akcji, jak chociażby Warsztaty Metodologiczne czy wykłady naukowców z obszaru całej właściwie naukowej Polski, zorganizowało do 2009 r. już siedem międzynarodowych konferencji KNSA.

Powyższy obraz Instytutu Prahistorii w Poznaniu został zaprezentowany na Jubileuszowej Konferencji. Jednak kończąc niniejsze sprawozdanie, odwołam się do słów z referatu inauguracyjnego konferencji: „Pytając o historię Instytutu, w istocie pytamy o dziedzictwo, które otrzymaliśmy po przeszłych pokoleniach. Nie ma ono charakteru jedynie duchowego, jest realne poprzez osoby oraz instytucje z przeszłości. Wobec tego miejsca, skąd pochodzimy, winniśmy pozostawać uważnymi strażnikami jego pamięci. Bacząc na rzeczy bliskie, patrzmy w dalekie widnokreśli. W tym baczeniu musimy wyraźnie widzieć rolę archeologii poznańskiej nie tylko w Wielkopolsce, ale w Polsce oraz w Europie”.

Danuta Minta-Tworzowska

Instytut Prahistorii, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
ul. Św. Marcin 78, 61-809 Poznań, Poland